

Gombos László

HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet

Liszt nyomában Párizsban Magyar ifjak indulása a Mester védőszárnyai alatt

Gyakran hasonlítják a csillagok és kisebb égitestek viszonyához azt a jelenséget, amikor a nagy egyéniségeket a tanítványok és tisztelők egész serege követi, és miközben utóbbiak tudásban és tapasztalatokban gazdagodnak, beragyogja őket a Mester kisugárzásának fénye. A 19. századi zenének ilyen csillaga volt Liszt Ferenc, akit a növendékek egy része elkísért Weimarba, Rómába, Budapestre és számos kisebb-nagyobb utazására. Liszt a legtöbbet adta, amit adhatott: a zenei ismereteken, a kapcsolatok építésén és a közvetlen anyagi támogatáson túl idejének, életének legjavát, azaz önmagát pazarolta másokra. Évente több ezer kilométert utazott, és események százain vett részt, hogy nemes ügyeket szolgáljon, akivel pedig együtt mutatkozott, az egy csapásra a figyelem középpontjába kerülhetett. Ezúttal 1878-as párizsi utazását elevenítjük fel két ifjú, Hubay Jenő és Aggházy Károly művészi pályája szempontjából.

1. illusztráció: A kiállítási csarnok és a Trocadero palota Párizsban az 1878-as világkiállítás idején

1878 tavaszán Trefort Ágoston kultuszminiszter kérte fel Lisztet, hogy vegyen részt a párizsi világkiállításon a hangszeres zsűrijének munkájában. Ez volt az első világkiállítás, amelyen Magyarország önálló országgént jelent meg, bár még mindig közös területen osztozott Ausztriával (a magyaroknak 30% jutott a Monarchia kiállításán).¹ Ekkor épült a Szajna jobb partján a Trocadero palota, illetve vele szemben a túlparton a Mars-mezőt betöltő óriási csarnok, Franciaország addigi legnagyobb épülete (1. illusztráció). A világ szeme ekkor Párizsra és a párizsi eseményekre irányult, a franciák pedig kitétek magukért, hogy mindenki számára bizonyítsák az ország talpraállását a németektől 1870–71-ben elszenvedett sokkoló vereség után.

1 Lásd erről Székely Miklós: „Magyar pavilonépítészet a világkiállításokon 1878–1918 között”, *Építőművészet* XIII/44 (2008), 11–15.

Liszt Ferenc 1878. június 9-én érkezett Párizsba, és mindössze tíz napig maradt. Hazafias kötelességből elvállalta a zsűrizést, de bölcsen tartózkodott a vélemény-nyilvánítástól, mivel az befolyásolta volna a többi bírálót, és végeláthatatlan vitákhoz vezetett volna. Eduard Hanslick, az osztrákok által delegált neves zenekritikus így írt erről visszaemlékezéseiben:

A zsűri első ülésén megjelent Liszt, akit mindnyájan barátságosan üdvözlöztünk. Én gyorsan kihasználtam a kedvező pillanatot és javasoltam, kiáltsa ki őt a zsűri tiszteletbeli elnöké. [...] Hogy Magyarország kevés hangszere mellé saját zsűritagot küldött Párizsba, méghozzá nem kisebb személyiséget, mint Lisztet, egy kissé furcsán hatott, de jól sikerült. Egyetlen országnak sem sikerült ilyen nagy urat delegálnia. A hír körülbelül úgy hatott, mintha császárunkat képviselővé választották volna [...]. Lisztnek a zongoragyárosokhoz való viszonya egyenesen az uralkodó kényes helyzetéhez hasonlított. És mint a legjobb akaratú uralkodók, tartózkodott minden ítélettől, mely komoly következményekkel járt volna. Így ott lépkedett velünk a hangszerek között, és anélkül, hogy egyet is kipróbált volna, itt egy bátorító szóval, ott egy barátságos mosollyal ajándékozta meg a kiállítókat. [...] Nem sokáig mehettünk, társaságunk máris óriásira nőtt. Egyre többen követtek minket [...]. Dél tájban kissé fáradtan állt meg és bevallotta, pillanatnyilag a kést és a kanalat tartja a leginkább díjazásra méltó instrumentumnak. Szívesen tettünk meghívásának eleget és betértünk reggelire [ebédre] a kiállítási park »csárdájába«.²

Európa egyik legismertebb személyeként Liszt ezúttal is nemes célok szolgálatába állította befolyását és hírnevét: jelenléte ráirányította a figyelmet a kiállítás magyar résztvevőire, illetve a Párizsban tartózkodó és ott szerencsét próbáló magyar ifjakra. Nem találtam nyomát annak, hogy Liszt egyik budapesti kedvence, Ravasz Ilona Párizsba is követte-e a mestert, de néhány nappal később (június 21. és 26. között) már együtt voltak Erfurtban, majd júliusban Weimarban.³ Liszt egyik levelében azt írta Plotényi Nándornak, hogy júniusban találkoznak majd Párizsban,⁴ Reményi Edéről viszont Hanslick visszaemlékezéséből is tudjuk, hogy ott volt Liszttel a világkiállítás csárdájában. Liszt ezúttal jól megréferálta a pénzzavarban lévő Reményit: ebéd után sietve távozott, és egy félmondattal a hegedűsre bízta a teljes számla kifizetését – valószínűleg jól tudta, hogy azt egy gazdag bécsi polgár már rendezte.⁵

A húszéves Hubay Jenőt – aki akkor még születési nevét, a Hubert használta – nem sokkal azelőtt maga Liszt küldte Párizsba, hasonló környezetbe, mint amelyben fél évszázaddal korábban az ő pályája indult. A hegedűst 1876–78-ban már Budapesten bevezette a koncertek

2 Eduard Hanslick: *Aus meinem Leben*. Berlin: Allgemeiner Verein für Deutsche Litteratur, 1894, II/185–186. Az idézett részlet magyar fordítása: *Ő volt Weimar napja. Liszt-olvasókönyv kezdőknek és haladókknak*. Közreadja Gracza Lajos. Budapest: Balassi Kiadó 2008, 102–103.

3 Az erfurti zeneünnepélyről a *Fővárosi Lapok* 1878. július 4-én közölt beszámolót, és a díszlakoma leírásánál Ravasz Ilonát is említette a megjelent tanítványok között. Ravasz júliusi weimari tartózkodásáról Alan Walker írt monográfiájában: *Liszt Ferenc 3. Az utolsó évek. 1866–1886*. Ford. Fejérvári Boldizsár. Budapest: Editio Musica, 2006, 368.

4 Liszt levele Plotényinek, Weimar 1878. április 20. In: d'Isocz [Isoz] Kálmán: *A Liszt Ferenc emlékkiállítás lajstroma*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1911, 13.

5 Hanslick: *Aus meinem Leben*, 188. Reményi, „a szabadságharc hegedűse” a szó szoros értelmében nem tekinthető Liszt-növendéknek, de kapcsolatuk jellege a mester és tanítvány viszonyának felelt meg.

és a kulturális szalonok világába. Saját tanítványaként bánt vele, amikor 1877. február 25-én felléptette a Zeneakadémia matinéján, homlokon csókolta a közönség előtt, és műsorszám után bemutatta a Budapesten tartózkodó Henryk Wieniawskinak.⁶ Különös zenetörténeti pillanat volt a jelen és jövő művészeinek e hármas találkozása: még senki sem sejtette, hogy öt évvel később éppen Hubay fogja átvenni Brüsszelben Wieniawski állását, majd Liszt hívására hazatérve ő teremti meg a világhírű magyar hegedűiskolát, és másfél évtizeden át Liszt pozícióját is be fogja tölteni a Zeneakadémia élén. Liszt két nappal az említett matinét követően elment Hubay önálló hangversenyére is, és amint azt oly gyakran tette, jelenlétével buzdította a koncertezőt, és adott kiemelt jelentőséget az eseménynek. Tarcsayék szalonjában a *Kreutzer-szonátát* adták elő közösen, Táboroszy Ferdinánd és Földváry Emília otthonában pedig – Joachim átiratában – a *12. rapszódia*t szólaltatták meg 1877 decemberében, illetve 1878 márciusában. Feltételezhetően Hubay *Carmen-fantáziájának* ősbemutatóján is Liszt játszotta a mű zongoraszólamát Táboroszyéknál.

Hubay 1878. május közepén, azaz alig egy hónappal Liszt előtt érkezett a francia fővárosba. Akkoriban számos jel mutatott arra, hogy a magyar művészek divatosnak számítanak Párizsban,⁷ Hubay mégis nehezen boldogult a Mester személyes segítsége nélkül. Így emlékezett vissza a kezdeti nehézségekre:

Amikor 1878-ban, a nagy világiállítás idején Párisba érkeztem, minimális francia nyelvtudással, minden podgyászom hegedűmből, atyámtól kapott 20 arany forintból és Liszt Ferencz néhány ajánlósorából állott, amelyeket párisi barátaihoz adott. Saint-Saëns azonnal fogadott, és a nála töltött esték örökké feledhetetlenek maradnak számomra. A mester úgyszólván szakadatlanul zongorája előtt ült és ismeretlen szerzeményeiből játszott. Többek között operáját, a „Sámson és Delilát”, melyet akkor még nem adtak elő.⁸ [...] Gyönyörű esték voltak ezek – bevallom, azért is, mert ilyenkor korgó gyomromat is megtölthettem a buffet kitűnő nyalánkságaival. Csak éppen azt nem tudtam, hogy miből fogok élni! Liszt ajánlósorai ellenére legtöbbszörre zárt ajtókra találtam. Ígéreteket kaptam ugyan, de ezekből nem lehetett megélni. Milyen igaza volt Lisztnak, aki megmondta, hogy szenvedés, csalódás, kiábrándulás vár rám Párisban. Nélkülözés, nyomor. Esténként sokszor vergődtem undorral eltelve kis padlásszobámba.⁹

6 A hangversenyről a *Fővárosi Lapok* 1877. február 27-én közölt részletes beszámolót *Zeneakadémiai matinée* címmel, K. aláírással. Az 1877 tavaszi, Liszttel, Hubayval és Wieniawskival kapcsolatos eseményekről lásd: Gombos László: „Henryk Wieniawski Magyarországon – egy turné tanulságai”. In: *Zenetudományi Dolgozatok 2011*. Szerk. Kiss Gábor. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2012, 201–232.

7 Többek között Andrea de Vigny is ezt erősítette meg párizsi tudósításában: „[...] annyit mondhatok önnek, hogy Párisban most legdivatosabb a magyar kiállítás, Munkácsy és Zichy festményei, azután a magyar cigányzene! Ehhez hasonló nincs a világon! [...] itt mindenki a magyar zenéről beszél s boldog az, ki Berkes zenekarát hallhatja. [...] legújabbban azt beszélik, hogy Liszt Ferencz jön hozzánk; Hisz Páris most a királyok találkozási helye!” „Levelek a szerkesztőhöz”, *Hölgyek Lapja* 2/52 (1878. június 9.), 273.

8 Az opera Párizsban csak 1892-ben került színpadra, ezt azonban megelőzte a Liszt támogatásának köszönhetően létrejött weimari ősbemutató 1877. december 2-án, illetve egy roueni előadás 1890-ben.

9 Hubay Cebrian Andor: *Apám, Hubay Jenő. Egy nagy művész életregénye – történelmi háttérrel*. Budapest: Ariadne, 1992, 27.

Saint-Saëns bizonyára többet segített volna Hubaynak, ha családi tragédiái miatt nem lett volna kétségbeejtő állapotban: áprilisban csecsemőkorú gyermeke halt meg betegségben, nem sokkal Hubay érkezése után pedig két és fél éves fia zuhant le az ötödik emeletről.¹⁰ A magyar ifjú helyzetében csak Liszt megérkezését követően állt be jelentős változás. Visszaemlékezéseiben olvashatjuk:

Minden nap kora reggel $\frac{1}{2}$ 7-kor már Lisztnél voltam, aki Erard-éknál lakott. Csodálatos volt az ő bőkezősége. Ha az ő inasa jelentette, hogy kéregető fordult hozzá, ő egy az asztalon levő meglehetősen nagy zacskóba nyúlt, amely tele volt ezüstpénzzel s tele marokkal nyújtotta oda inasának. Csodálatos volt az a varázs, a melyet Párisban is a zenészvilágra gyakorolt. Egy délután betoppantam Liszthez s ekkor vagy 30-40 vendég lehetett nála, akik között Franciaország leghíresebb zenészei is voltak, mint pl. Gounod, Thomas, Reyer, Saint-Saëns, Massenet, Guiraud, Lalo és mások.¹¹

Hubay több interjújában is elbeszélte, hogy reggelente elsétált Liszttel a Saint-Sulpice templomba, hogy misén vegyenek részt, a 25-30 perces oda- és visszaúton pedig életre szóló jótanácsokat és útbaigazításokat kapott a mestertől. Liszt felkereste Párizsban Victor Hugót is, akinek talán ő maga mutatta be a magyar ifjút.

Liszt elutazását követően nagy lendületet vett Hubay párizsi karrierje. Nem csoda, ha egyik szalonból a másikba hívták, hiszen a zene fejedelme tüntette ki barátságával, és minden bizonnyal újabb ajánlólevelekkel is ellátta. Életkörülményeinek javulásához két újabb kapcsolat is hozzájárult, egy osztrák diplomatáé, Leopold Walcher von Moltheiné, valamint egy magyar származású banktisztviselőé, Csillag Béláé:

[...] megismerkedtem az akkori osztrák–magyar főkonzullal, de Walcker [sic] Molthein úrral. Ez egy igen kedves és szeretetreméltó bécsi úr volt, aki megtudván jövetelem célját, meghítt magához ebédre. Az ő felesége egy igen művelt úri asszony volt, aki rendkívül szerette a zenét. Hegedűmet is elvittem s ez volt az első sikerem. Walcker Moltheinék sokszor meghívtak, sőt ajándéktárgyakkal is elhalmoztak, s általa igen előkelő körökbe is bejutottam. Nem kevésbé hozzájárult sorsom kedvező fordulatához a francia nyelvnek elsajátítása. Szintén egy szerencsés véletlennek köszönöm, hogy egy nagy tehetségű honfitársammal megismerkedtem. Csillag Béla, a híres Párisban élő magyar eredetű dr. Krieshaber öccsével sok kedélyes estét töltöttem együtt; ő ismervén az én minden tekintetben kellemetlen manzart lakásomat, fölszólított, osztanám meg vele az ő gyönyörű kis garconniere-jét a Rue St. Lazareban. Július havában odahurcolkodtam s a három szobás lakásból az egyik szobát kényelmesen rendeztem be magamnak.¹²

10 Walker: *Liszt Ferenc 3*, 368.

11 Gépirat a Hubay-hagyatékban, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Fond 73 (feldolgozatlan anyag).

12 Uott.

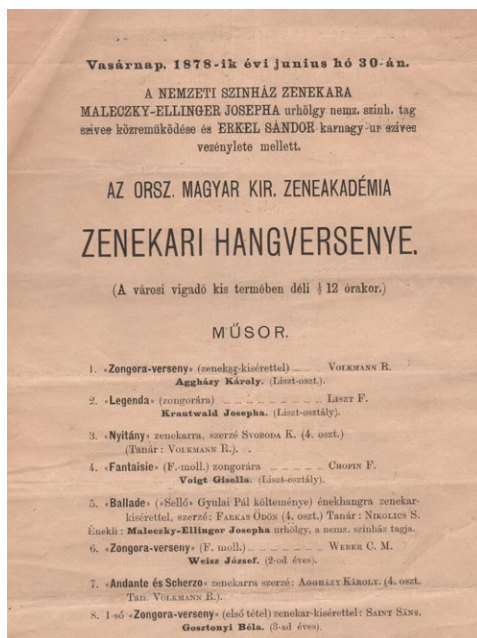
Hubay 1878-ban meghitt viszonyba került a nagy belga hegedüssel, Henri Vieuxtemps-nal, aki már első találkozásuk alkalmával kijelentette, hogy őt tekinti szellemi utódjának. Az ifjú művész gyakran kereste fel a Grand Café magyar asztalát, és barátságot kötött Flesch-Feledi Tivadarral, Deák-Ébner Lajossal, Rippl-Rónai Józseffel és Zichy Mihállyal. Deák-Ébner mutatta be Munkácsy Mihálynak, és ettől kezdve rendszeres látogatója lett a Munkácsy-palotának. A festő péntek esti összejövetelein nemcsak barátként, hanem előadóművészként is részt vett, és hegedűjén – olykor Munkácsy füttykíséretével – a cigányok játékból ismert magyar dallamokat játszotta, más alkalommal pedig Munkácsy feleségével szólaltatta meg a klasszikusok zongorás kamaraműveit. Munkácsynál ismerkedett meg olyan, Liszt számára is fontos francia művészekkel, mint ifj. Alexandre Dumas és Gustave Doré.

Közben Budapesten egy másik magyar ifjú is Párizsra vetette szemeit, de tervei sosem valósultak volna meg, ha nem Liszt Ferenchez fordul segítségét. Aggházy Károlyról van szó, Liszt egyik legkedvesebb zeneakadémiai tanítványáról, akit a mester nagyra becsült, és amikor csak módjában állt, ösztöndíjakkal támogatta, és fellépési lehetőségeket szerzett neki (2. illusztráció). Liszt ezirányú tevékenységének részleteit Aggházy unokája, Herpy Miklós tárta fel és publikálta néhány évvel ezelőtt.¹³ Többek között azt a levelet is közölte, amelyet a mester 1878. július 11-én írt Trefort Ágostonnak:

Excellenciás Uram, Aggházy Károly úr, a budapesti Zeneakadémia egyik legkiemelkedőbb tehetséges növendéke most arra készül, hogy mesterségének nekilásson és tudását bizonyítsa. Az e célból igényelt, jól megérdemelt ösztöndíjban szíveskedjék Excellenciád őt részesíteni.¹⁴

A levelet Liszt id. Ábrányi Kornéllal fordíttatta magyarra, és hogy titkárát cselekvésre sarkallja, hozzátette magyarázatként:

Azt kívánom, hogy Aggházy mellékelt levelére kedvező válasz érkezzék. Hogy ez lehetséges-e, legyen oly jó, kérdezze meg előbb a minisztériumban. Juhász és Aggházy a legrátermettebbek magyar zongoravirtuózaink között, és nagyon alkalmasak arra, hogy a budapesti Zeneakadémiának külföldön dicsőséget szerezzenek.¹⁵

2. illusztráció: A Zeneakadémia 1878. június 30-i koncertjének műsorlapja (Liszt Múzeum Any-0027)

13 Herpy Miklós: *Aggházy Károly. Egy Liszt-tanítvány élete és kora*. Közr. Gombos László. Budapest: Rózsavölgyi és Társa – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2018, 228.

14 Herpy: *Aggházy Károly*, 33–34. Az idézett részlet Eckhardt Mária fordítása.

15 Uott.

Két hónappal később ugyanezt erősítette meg egyik levelében, amiből jól látszik, hogy Liszt milyen lelkiismeretesen vette kézbe növendéke ügyét, és sokszorosan többet tett egy ajánlólevél megírásánál. Alábbi sorai ismét Ábrányihoz szólnak, az első mondat mégsem a húséges titkár meggyőzésére szolgál, hanem nyilatkozatként, egyfajta „mesterlevél”-ként értelmezhető:

Aggházy megérdemli, hogy a hóna alá nyúljunk, mert keze és feje csodálatos muzikalitással van megáldva. Juhász és ő bizonyosan mindenütt dicsőséget szereznek majd a budapesti Zeneakadémiának. Párizshoz még szüksége lesz Aggházynak néhány ajánlólevélre. Mondja meg neki, hogy keresse meg ez ügyben Trefort minisztert, Hegedűs miniszteri tanácsost, Harkány Frigyest és Zichy Géza grófot. Elutazása előtt küldök neki egy pár sort Madam Erard-hoz és az én húséges, szolgálatkész öreg Belloni barátomhoz...¹⁶

3. illusztráció: Aggházy és Hubay a párizsi években

16 Liszt levele id. Ábrányi Kornélhoz, Tivoli, 1878. szeptember 13. Gombos László fordítása. *Franz Liszt's Briefe*, Bd. 2. Hrsz. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1893, 275–276.

Chez Monsieur Aggházy,
Je fais exception à
ma règle de ne point
fournir des lettres de
recommandation, en vous envoyant
les deux ci-jointes. Elles ont
été écrites pour vous et votre
excellent collègue Eugène Hübn.
Venillez les remettre, et
comptez sur deux, sur mon
très affectueux dévouement
F. Liszt
14 Février, 79 - Budapest.

Mire novemberben Aggházy is megérkezett Párizsba, Hubay jó személyes kapcsolatokat alakított ki a helyi művészvilágban. Aggházynek már nem kellett mindent előlről kezdenie, mivel Hubay megosztotta vele az ismeretségeit, és bevezette a zenekedvelők körébe. A két magyar ifjú életre szóló barátságot kötött egymással, és ketten együtt kétszeres sikerrel állhattak neki a koncertezésnek (3. illusztráció). Hubay így írt erről Lisztnek 1878. november 29-én:

Röviddel ezelőtt érkezett Párizsba az Ön, nagyrabecsült mester, kitűnő tanítványa: Aggházy Károly. Minthogy ő zongorista, én pedig hegedűs vagyok, ráadásul mindketten egyazon nemzet fiai vagyunk, kiválóan adódik, hogy minél többet játsszunk és koncertezzünk együtt. Fő műsorszámunknak a cisz-moll rapszodiát és a Kreutzer-szonátát választottuk. A szezon kezdetén szeretnénk egy koncertet is adni, ha lehet a »Salle Erard«-ban. E szándékunkhoz jelentős támogatásra számítunk, annál is inkább, mivel »együttműködésünk« ismerőseink körében mindenütt tetszést aratott. Különösen Walcher úr személyében találtunk baráttra. Jövő vasárnap nála fogjuk egy soirée-n először közösen előadni a cisz-moll rapszodiát.¹⁷

Liszt pedig továbbra is azon dolgozott, hogy pártfogókat szerezzen ifjú védenceinek. Példaként 1879. február 14-i levelét idézem (4. illusztráció):

Kedves Agházy [sic] Úr, kivételt téve azon szabályom alól, hogy ne adjak ajánlóleveleket, most csatoltan kettőt küldök Önöknek. Az egyik Önnek szól, a másik kiváló kollégájának, Huber Jenőnek. Továbbítsa ezeket, és mindketten számítsanak szeretetteljes szolgálatkészségemre / F. Liszt.¹⁸

Hubay és Aggházy pedig elindult a hírnév útján, és hamarosan a *Les deux jeunes artistes hongrois* (azaz A két fiatal magyar művész) állandó szókapcsolattal emlegették őket. Felléptek az Erard-, a Pleyel- és a Herz-termekben, valamint az előkelő szalonokban: Jules Grévy köztársasági elnöknél, Camille Saint-Saënsnál, Munkácsy Mihálynál, Sarah Bernhardt színésznőnél, Ferdinand Lesseps mérnöknél, a Szuezi-csatorna építőjénél, Türr István tábornoknál, Ferdinand Beust grófnál, a monarchia nagyköveténél, továbbá Charles Widor, Édouard Lalo és Benjamin Godard házában. Olyan hírességek tapsoltak nekik, mint Alexandre Dumas, Léon Michel Gambetta miniszterelnök, Potocka grófnő, Pablo de Sarasate, Henri Vieuxtemps, Vincent d'Indy, Jules Massenet, Gabriel Fauré és Charles Gounod.

Néhány évvel később elvált a két ifjú útja: Hubay Brüsszelben, Aggházy pedig – ismét Liszt ajánlólevelének köszönhetően – Berlinben töltött be megbecsült tanári pozíciót. Az 1880-as évek végére mindketten hazatértek, és végleg Budapesten telepedtek le. Hubay kerek ötven éven át vezette a Zeneakadémia hegedűtanszakát, és emellett a zene szinte valamennyi területén aktív volt. Aggházy főként a Nemzeti Zenedében működött, és hamarosan ő lehetett Bartók Béla egyik első felfedezője.

Mindketten jól kamatoztatták tehetségüket. 1878-ban egy nagy, fényes csillagot követtek Párizsba, ahol egymásra találva hírnevet szereztek, majd hazatérve hosszú időn át meghatározó szerepet játszottak a magyar zeneélet fejlesztésében és gazdagításában.

17 *Briefe hervorragender Zeitgenossen an Franz Liszt*, Bd. 3. Hrsg. La Mara. Leipzig: Breitkopf & Härtel 1904, 318–320. Gombos László fordítása.

18 Herpy: *Aggházy Károly*, 43.